

KROATŲ GLAGOLICA / CROATIAN GLAGOLITIC SCRIPT

Zagrebas / Zagreb, 2019

Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe / National and University Library in Zagreb

TURINYS / CONTENT

TŪKSTANTŲ METŲ RAŠYTA GLAGOLICA / **4**
FOR A THOUSAND YEARS WRITING IN GLAGOLITIC / **5**

KROATŲ GLAGOLICA / **6**
CROATIAN GLAGOLITIC SCRIPT / **6**

KIRILO IR METODIJAUS PALIKIMO PĖDSAKAI KROATIJOJE / **8**
TRACES OF THE CYRIL AND METHODIUS CULTURAL LEGACY IN CROATIA / **9**

RAŠTININKAI, RAŠĘ GLAGOLICA / **12**
GLAGOLITIC SCRIBES / **13**

GLAGOLINIS GIEDOJIMAS / **16**
GLAGOLITIC CHANTING / **17**

KROATŲ GLAGOLINIAI EPIGRAFINIAI PAMINKLAI / **20**
CROATIAN GLAGOLITIC EPIGRAPHIC MONUMENTS / **21**

GLAGOLICOS RAŠTO EUROPOS HORIZONTAI/ SPAUSDINTA MEDŽIAGA/ RANKRAŠČIAI /**25 / 27 / 29**
THE EUROPEAN HORIZONS OF GLAGOLITIC LITERACY / PRINTED MATERIAL / MANUSCRIPTS / **31 / 33 / 35**

GLAGOLICOS IR GLAGOLICIZMO ATGIMIMAS TREČIAME TŪKSTANTMETYJE / **40**
THE RENAISSANCE OF THE CROATIAN GLAGOLITIC SCRIPT AND GLAGOLITISM IN THE THIRD MILLENIUM / **41**

VIETOJ BAIGIAMOJO ŽODŽIO / **44**
INSTEAD OF AN AFTERWORD / **45**

TŪKSTANTŲ METŲ RAŠYTA GLAGOLICA

Tūkstantų metų rašyta raštu
iš kryžiaus, apskritimo, trikampio,
su meile, tobulumu, dieviškumu,
žodžių šventovę iškalė akmenų
ant šilto prosenelių namo
durų rėmo.

Laiko keliauninke, sėsk prie seno altoriaus,
stebėk, širdimi išgirs harmonijos dainą.

Tikiu, kad tai, kas yra, tęsiasi pagarboje,

Tėvynė mus moko,

kad jos tėvai turi ilsėtis ramybėje.

Logos yra pradžia, Dievas yra meilė,
buvimas ir ieškojimas - tai pakeleivių kelias.

Keleivi, tegul tavo kelionė nebūna veltui,

gerk grožį iš šaltinių, kuriuos mums teikia glagolicos plunksnos,
akmenys, altorių giesmės.

Gerbk kalbą, saugok Namus.

Ivanka Zdrilić

FOR A THOUSAND YEARS WRITING IN GLAGOLITIC

For a thousand years writing in a script
from the cross, the circle, the triangle,
with love, perfection, divinity,
the temple of words set in stone
on the warm land of our ancestors,
on the doorframes of our houses.
The time traveler, sit next to the old altar,
watch, let your heart hear a song of harmony.
I believe what it is, it lasts in respect,
our Homeland teaches us
so that her fathers may rest in peace,
Logos is the beginning, God is love,
lasting and searching is a path of companions.
The traveler, may your journey be not in vain,
drink the beauty from the springs of Glagolitic feathers, stones,
altar songs, respect your language, guard your Home.

Ivanka Zdrilić

KROATŲ GLAGOLICA

Seniausi kroatų epigrafiniai paminklai ir tūkstančiai nepaprastai vertingų knygų ir dokumentų puslapių, parašytų glagolica, liudija apie kroatų kultūros ilgaamžiškumą ir nuolatinę raidą. Kroatų tauta ne tik tą raštą priėmė, bet ir nuo XIII a. formavo bei kūrė naują, savą sistemą, vadinamą kampuotąja arba kroatų glagolica.

Tas naujas kroatų kultūrai būdingas glagolicos rašto tipas bėgant šimtmečiams tapo pagrindiniu mūsų kultūrinės tapatybės simboliu. Kelias iki tokio kampuotosios glagolicos statusoėjo per darbščias akmendirbio rankas, pavargusias raštininko akis, per glagolicos kunigų uolumą, mūsų senųjų spausdinimo meistrų įgudimą, mokslininkų atsivadimą, atskirų žmonių kūrybiškumą ir vizijas kultūrinėse industrijose.

Prieš mus istorija apie kelią, kuriuo Konstantino Kirilo raštas pasiekė kroatų, apie kelią nuo mūsų raštijos pradžios iki jo įsitvirtinimo tautos kultūriniam identitetui. Tai istorija apie kroatų glagolicos raštą, kuriuo buvo rašoma išties šimtmečius.

CROATIAN GLAGOLITIC SCRIPT

The oldest Croatian epigraphic monuments, and thousands of pages of the most valuable books and documents, written in Glagolitic script, bear witness to the longevity and the continuous development of the Croatian culture, which not only embraced this script, but shaped it in its own new system known as angular or Croatian Glagolitic.

The new and, for the Croatian culture, a specific type of Glagolitic script, throughout the centuries has become one of the pivotal symbols of our cultural identity. The path to such a status of the angular Glagolitic script was marked by the diligent hands of the sculptors, the tired eyes of the scribes, the devotion of the Glagolitic priests, the skills of our oldest print masters, the commitment of the scientists, the creativity and visions of individuals in cultural industries.

There is a story to tell about the path which Constantine's script passed in Croatia, from the beginning of our literacy to having a pivotal place in the overall cultural identity. There is a story about the Croatian Glagolitic script, written for centuries.

Ilustracija iš Mavro brevioriaus, 1460, Rankraščių ir senų knygų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, R7822

Illustrations from the Mavro Breviary, 1460, National and University Library in Zagreb, Manuscripts and Old Books Collection, R7822

KIRILO IR METODIJAUS PALIKIMO PĖDSAKAI KROATIJOJE

Neilgai trukus po to, kai IX a. Vidurio Europoje susikūrė krikščionių kultūra, paremta glagolicos raštu ir senąja bažnytine slavų kalba, kaip šventųjų Kirilo ir Metodijaus veiklos rezultatas, šis kultūrinis fenomenas ėmė plisti į kaimynines šalis: į pietus link Kroatijos ir į rytus link Bulgarijos ir Makedonijos. Nėra aišku, iš kur į Kroatiją atkeliavo šventųjų Kirilo ir Metodijaus palikimas, nuo 863 m. Moravijoje ir Panonijoje formavusių krikščioniškąją kultūrą, kurios pagrindas buvo liturgija senąja bažnytine slavų kalba ir maldos, užrašytos glagolicos rašmenimis. Mokslininkai pasakytų, kad glagolicizmas (taip tas kultūrinis fenomenas vadinamas Kroatijoje) į tuos kraštus atėjo tyliai ir nepastebimai.

Kartu su šia istoriografijos mįsle ir atrasti paminklai, užrašyti ant akmens, pergamento arba popieiaus, liudija apie glaudų ryšį tarp kroatų kultūrinio rato bei Kirilo ir Metodijaus kultūrinio palikimo. Paminklai — tai laiko liudytojai, to laiko, kai glagolicos raštas įsitvirtino kaip lotyniško rašto palydovas. Tai epigrafiniai įrašai: *Plomino užrašas* (XI a.), *Voluno plokštė* (XI a.), *Krko užrašas* (XI a.), *Baškos plokštė* (XII a.), o liturgijoje nuo *Vienos pergamentų* iki *Vatikano mišiolio Illirico 4*.

Yra žinoma tik tiek, kad nepraėjus nė pusei amžiaus po Metodijaus mirties 925 m., popiežiaus Jono X ir I-ojo Splito bažnyčios susirinkimo nutarimuose glagolica pirmą kartą minima kaip tradicija, vartojama liturgijoje ir kasdieniame gyvenime rytinės Adrijos pakrantės teritorijoje. Ji galėjo pasiekti Dalmatiją ir Kroatiją arba iš Bizantijaus per Adrijos jūrą, arba žemynu, kuriuo ėjo kelias, nuo Antikos laikų jungiantis Bizantiją su Centrine Europa.

Kalbiniai ryšiai liudija apie dvi kryptis, kuriomis glagolica atkeliavo į Kroatiją. Šiaurėje tai sąsaja su Panonijos ir Moravijos sritimis, kur veikė šv. Konstantino Kirilo ir Metodijaus inkultūracija kalboje išlikusiuose moravizmuose, o pietuose sąsaja su Makedonijos ir Bulgarijos teritorijomis, kur šv. Kirilo ir Metodijaus palikimą tęsė šv. Metodijaus mokiniai, po mokytojo mirties prieglobstį radę Pietų Europos šalyse. Greta kalbinių sąsajų ir epigrafiniai paminklai byloja apie tai, kad Kirilo ir Metodijaus palikimas į Kroatijos teritoriją atkeliavo tais pačiais dviem keliais. Glagolicizmas arba Kirilo ir Metodijaus palikimas Kroatijoje tapo Europos Rytų ir Vakarų kultūrų sąlyčio tašku. Glagolicos rašto židiniu pirmiausia buvo Kvarnero, Istrijos ir Primorjės regionai, kur išlikę seniausi epigrafiniai ir liturginiai paminklai, tačiau vėliau jis plėtėsi į pietus iki Dubrovniko ir tolyn į krašto gilumą iki Zagrebo vyskupijos ribų.

Glagolicos raštas Kroatijos teritorijoje buvo naudojamas visose viešojo gyvenimo srityse, bet labiausiai liturginėje literatūroje. Taip susiformavusi kroatų glagolicos liturginė literatūra, kaip Romos Bažnyčios kultūros savitumas, naudojama iki pat XIX a. pabaigos, t. y. kai buvo išleistas paskutinis Antuno Dragutino Parčičiaus „Romos mišiolas“, parašytas glagolica. Ji išliko notarų įrašuose, kodeksuose, li-

teratūrinių tekstų, verstų iš lotynų ar italų kalbų, rinkiniuose, įvairiuose užrašuose su svarbiais istoriniais duomenimis, kaip Kroatijos rašto ir kultūros dalis.

Taip Kroatijos glagolicizmas tapo pirminės Kirilo ir Metodijaus inkultūracijos idėjos palikimu: formuojama kultūra, paremta raštu ir kalba, kuri taps ne tik suprantama slavų tautoms, bet ir krikščioniškojo identiteto atramos tašku.

Dr. Kristijan Kuhar
Senosios slavų kalbos institutas

TRACES OF THE CYRIL AND METHODIUS CULTURAL LEGACY IN CROATIA

Shortly after the creation of the Christian culture based on the Glagolitic script and the Old Church Slavic language was finished by the end of the 9th century in Central Europe, as a result of the work done by the Saints Constantine Cyril and Methodius, this cultural phenomenon spreads to the neighboring countries: southward towards Croatia and eastward towards Bulgaria and Macedonia. It is not known from where Croatia received the legacy of Constantine Cyril and Methodius, who in Moravia and Pannonia since 863 had built Christian culture based on liturgy in the Old Church Slavic language, through prayers written in the Glagolitic script. Scientists would rather say that Glagolitism, as it is called this cultural phenomenon in Croatia, penetrated this region quietly and unnoticed.

In addition to this historiographical mystery, the discovered monuments, inscribed in the stone, parchment or paper, present a testament to the inseparable connection of the Croatian cultural circle with the Cyril and Methodius cultural legacy. And the monuments speak as witnesses of the time in which the Glagolitic letters were getting through as a companion to the Latin script. In epigraphy, from The Plomin's Inscription (11th century), The Valun Tablet (11th century), The Krk Inscription (11th century), The Baška Tablet (12th century), and in liturgical use, from The Vienna Folia to Vatican missal Illirico 4 It is only known that not even half a century after the death of St. Methodius in 925, in the letter of Pope John X and in the conclusions of the first Church Council of Split, Glagolitism was first mentioned as instilled tradition of the eastern Adriatic coast in liturgical and general use. And it could have reached the Dalmatian and Croatian regions either from Byzantium through the Adriatic, or by the land that from ancient times connected Byzantium with Central Europe.

Language connections point to two different sides from where Glagolitism came to Croatia. The northern connection with the Pannonian-Moravian area through inculturation activity of Saints Constantine Cyril and Methodius seen in preserved Moravianisms in the language, along with the southern connection with the Macedonian and Bulgarian territories, where the Cyril and Methodius legacy was continued through the work of a part of Methodius' disciples who after the death of their teacher found refuge in the countries of the European Southeast. Along with language connections, epigraphic monuments point to the same two paths of the arrival of the Cyril and Methodius legacy in the Croatian regions. As such, Glagolitism or Cyril and Methodius legacy in Croatia becomes a meeting point of cultures of the European East and West. The source of Glagolitic literacy was initially in the area of Kvarner, Istria and Littoral, where the earliest epigraphic and liturgical monuments were preserved, but it spread southward, all the way to the Dubrovnik hinterland and in the continental regions to the borders of the Zagreb diocese.

The Glagolitic script was used in the Croatian regions in all areas of social life, mostly in liturgical literature. Thus created, the Croatian Glagolitic liturgical literature as a distinctiveness of the Roman Church culture was in use until the end of the 19th century, i.e. until the last edition of the Roman Missal in Glagolitic by Antun Dragutin Parčić. It was also preserved in notarial records, codes, miscellanies with literary texts translated from Latin or Italian, in margin notes including valuable historical data, as a part of the Croatian literacy and culture.

Thus, Croatian Glagolitism has become the legacy of the original Cyril and Methodius inculturation idea: the creation of a culture based on a script and a language, which will not only be comprehensible to the Slavic people, but also present a bearing element of the Christian identity.

Kristijan Kuhar, PhD
Old Church Slavonic Institute

Glagolicos rašto plitimas Kroatijoje
Austrijos imperijos žemėlapis, 1847, Žemėlapių ir atlasų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, II-AU-B_001

The spread of the Glagolitic script into Croatia
Map of the Austrian Empire, 1847, National and University Library in Zagreb, Map Collection, II-AU-B_001

Siaurinis kelias (iki XII a.)
Northern route (until 12th century)

Pietinis kelias (XI — XII a.)
Southern route (11th — 12th century)

0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

RAŠTININKAI, RAŠĘ GLAGOLICA

Kai XIII a. viduryje suteikta teisė glagolicą vartoti Katalikų Bažnyčioje, t. y. Romos liturgijoje greta lotynų kalbos lygiomis teisėmis vartoti ir bažnytinę slavų kalbą, prasidėjo laikotarpis, dėl gausaus raštijos paveldo vadinamas kroatų glagolicos aukso amžiumi. Pripažinus kalbą lygiateise, netrukus patvirtinta nauja kroatų bažnytinės slavų kalbos norma ir tekstai buvo rašomi susisteminta rašyba ir kalba. Taip sukurtos sąlygos, kad glagolicos vartojimas įsitvirtintų liturgijoje (mišioluose ir brevijoriuose), ir kad ji taptų raštu, kuriuo rašoma religinė, didaktinė, moralinės teologijos ir pamokslų literatūra kroatų bažnytine slavų kalba (almanachai) bei pragmatinės literatūros raštu viduramžių kroatų kalba (įstatymai, statutai, dokumentai, laišakai, registrai ir kiti įrašai).

Mus pasiekė keliolika XIV — XV a. rankraštinų liturginių knygų, o archyvo duomenys liudija ir apie šimtus kitų. Todėl manoma, kad glagolica rašytos rankraštinės knygos radosi skriptoriumuose: vienuolynuose, parapijos namuose ir raštininkų dirbtuvėse. Pastarosios dar buvo vadinamos „vaistinėmis“, pavyzdžiui Bartolo Ivanovo raštininkų dirbtuvė Zadare. Tyrinėtojai glagolicos skriptoriumus sieja su benediktinų, paulinų, pranciškonų tretininkų glagolicos skriptorių vienuolynais bei su stipriais glagolicos centrais, tokiais kaip Bermas, Humas, Krkas, Lindaras, Rijeka, Ročas, Senis, Vrbnikas, Zadaras ir kitais, nes iš tų vietų kilę glagolica parašyti rankraščiai arba ten dirbo glagolicos raštininkai (skriptoriai). Yra tam tikrų duomenų, kad Zadaras Šv. Krševano benediktinų vienuolyno skriptoriume buvo skyrius, skirtas kroatų kalbai rašyti, nes XV a. ten mokytis glagolicos atvykdavo Čekijos benediktinai.

Deja yra per mažai duomenų apie pačią glagolicos skriptorijaus organizaciją kaip specializuotą dirbtuvę, kur buvo kuriamos rankraštinės knygos. Rašant ir iliustruojant rankraštines knygas, skriptoriams reikėjo turėti teksto redaktorių bei pagrindinį perrašinėtoją ir jo pagalbininkus, kurie kai kur vadinami „žakni“ (diakonai), jei reikėdavo – miniatiūristus inicialų, pavadinimų rašymui ir iluminacijoms. Galiausiai viso to darbo nebūtų buvę galima padaryti be žmogaus, kuris mokėtų parinkti gerą pergamentą ir rašymo priemones bei be knygrišio, kuris išrašytą ir išpieštą pergamentą surištų į kodeksą. Tai buvo kompleksinis darbas, tyrėjams vis dar neatrastas ir paslaptingas pasaulis.

Vis dėlto žinoma nemažai raštininkų, pasirašiusių savo darbuose: XIV a. – tai kunigaikštis Novakas Disislavičius, diakonas Kirinas iš Senio, Gregorijus Borislavičius iš Modrušo, Vidas Omišljaninas, XV a. – Butko, Bartolas Krbavacas, diakonas Luka iš Vrbniko, arkivyskupas Tomas iš Senio, Brozas Koluničius, kunigas Petaras Fraščičius, diakonas Blažas Baromičius, kunigas Martinacas Lapčaninas, o XV ir XVI šimtmečių sandūroje, kai vis dar buvo didelis rankraštinų knygų poreikis, – Fra Stipanas Beličius, kunigas Šimunas Greblo ir Fra Šimunas Klimantovičius. Šie ir daugelis kitų žinomų ir nežinomų gla-

golicos rankraštinių knygų raštininkų ir perrašinėtojų arba iliuminatorių paliko neišdildomą liudijimą, kad kroatų glagolicos knyga, nors ir ypatinga savo raštu ir kalba, turinio atžvilgiu priskiriama didelei Vakarų krikščionių tautų šeimai, nes daugiausia buvo rašoma apie temas, būdingas Vakarų Europos civilizacijai. Kroatų tauta nuo neatmenamų laikų mylėjo savo knygas ir gerbė tuos, kurie jas rašė. Pasak diakono Brozo Koluničiaus, „kas gerbia knygas, tas pats pagerbtas knygomis“.

Dr. Ivan Botica
Senosios slavų kalbos institutas

GLAGOLITIC SCRIBES

In the mid-13th century Glagolitism gained legitimacy to coexist as a possibility in the Catholic Church, meaning that the Roman Rite liturgy could be performed equally in Latin and in the Church Slavic, after which began the period called the Golden Age of Croatian Glagolitism thanks to its extremely great literary heritage. With this legitimacy, the new redaction standard of Croatian Church Slavic language was quickly set, and the texts were written in systematized script and language. In this way, the conditions were created for the Glagolitic script to be firmly established in liturgical use (missals and breviaries), but also to step up and become a script of liturgical, didactic, moral-theological and preaching literature in the Croatian Church Slavic language (miscellanies), as well as the script of pragmatic literacy in medieval Croatian language (laws, statutes, certificates, letters, register and other records).

Dozens of manuscript Glagolitic books with liturgical content from the 14th and 15th century have come to us, and we know for hundreds of others in the archive. It is therefore assumed that manuscript Glagolitic books were made in organized scriptoria such as monasteries, clergy houses and scribes' workshops. The latter were known as apoteke, as is the case with the workshop of Bartol Ivanov from Zadar. Researchers generally associate the existence of Glagolitic scriptoria with monasteries of Glagolitic Benedictines, Paulines and Glagolitic Franciscan Tertiaries, as well as with strong Glagolitic centers such as Berm, Hum, Krk, Lindar, Rijeka, Roč, Senj, Vrbnik, Zadar and others, since certain Glagolitic codices come from there or certain Glagolitic scribes were working there. There are several data supporting the fact that the scriptorium of the Benedictine monastery of St. Krševan in Zadar had a place for Croatian Glagolitic book because Czech Benedictines used to come there for the Glagolitic training in the 15th century.

However, there is too little information to reveal the very organization of a Glagolitic scriptorium as a specialized workshop for making manuscript books. Just in terms of manuscript printing and painting, there must have been a text editor along with the main copyist and his assistants, sometimes referred to as “žakni”, and, if necessary, a miniaturist for initials, titles and, in better case, for illuminations. Finally, no work could have been done without someone who knew how to choose a good parchment and writing material as well as without a bookbinder who would bind the written and painted parchments in a codex. This was a complex work which still remains an unknown and mysterious world for researchers.

Today, we know of many Glagolitic scribes who signed their works, such as Prince Novak Disislavić, žakan Kirin from Senj, Gregorij Borislavić from Modruš, Vid Omišljanin from 14th century, or Butko, Bartol Krbavac, žakan Luka from Vrbnik, archbishop Tomas from Senj, Broz Kolunić, Pop Petar Fraščić, žakan Blaž Baromić, Pop Martinac Lapčanin from 15th century, and at the turn of the century, when there was still a great need for manuscripts, there were Fra Stipan Belić, Pop Šimun Greblo or Fra Šimun Klimantović. They and many other known and unknown writers and translators or illuminators of Glagolitic manuscripts left a lasting testimony according to which the Croatian Glagolitic book, although unique in terms of its script and language, with regard to its content belonged to a large family of Western Christian peoples because it mainly dealt with topics that were typical of the Western European civilization. The Croatian people have always loved their book and respected its scribes. As “žakan” Broz Kolunić wrote, Let them who have respect for the books be respected by the books.

Ivan Botica, PhD
Old Church Slavic Institute

Viduramžiu raštininkas, plakato detalė iš grafikos darbų kolekcijos, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, GZP295/1985

A medieval scribe, detail from a poster from the National and University Library in Zagreb, Print Collection, GZP295/1985

GLAGOLINIS GIEDOJIMAS

Verčiant romėnų sakramentarių liturginius tekstus iš lotynų kalbos į senąją bažnytinę slavų kalbą, dar inkultūracijos misijos Moravijoje ir Panonijoje metu vystosi liturginė kultūrinė aplinka, kur greta rašytinio žodžio, vartojamo liturgijos metu, tam tikrą vietą užima ir giedojimas. Romos liturgijoje išsivystė grigališkasis giedojimas – Romos liturginio paveldo ypatumas, kuris sakramentaruose, vėliau antifonaruose ir gradualuose bei brevijoriuose užrašytas maldas papildė giedojimu ir taip atskleidžia dangiškosios liturgijos grožį.

Liturgija senąja bažnytine slavų kalba, atsiradusi Kroatijoje jau X a., priklausė Romos liturgijos tradicijai. Tai liudija ir seniausi išlikę glagolica rašyti liturginiai šaltiniai, tiesiogiai išversti iš to meto lotynų kalba rašytų Romos sakramentarių. Tokia liturgija, kaip Romos liturgijos tradicijos ypatumas, atidžiai seka Romos liturgijos lotynų kalba vystymąsi, o nuo XII a. iki XVI a. rengiamos Romos liturgijos liturginės knygos kroatų senąja bažnytine slavų kalba glagolicos rašmenimis. Atidžiai sekamas ne tik Romos liturgijos vystymasis, bet ir liturginio giedojimo vystymasis. Romos lotyniškoje tradicijoje lieka grigališkasis giedojimas, o kroatų glagolicos tradicijoje – glagolinis giedojimas, kuris tampa tos Romos Bažnyčios dalies kultūriniu fenomenu.

Manoma, kad seniausi giedamų Romos liturgijos dalių įrašai senąja bažnytine slavų kalba užrašyti „Kijevo mišiole“, bet tvirtą liudijimą apie tai galima rasti XIII a. kroatų glagolica rašytuose brevijoriuose bei visuose brevijoriuose ir mišioluose, parengtuose po Romos katalikų liturginių knygų redakcijos XIII a.

Glagolinis giedojimas pasižymi dviem išskirtinėmis savybėmis. Dėl tam tikrų ypatybių, būdingų bažnytinei slavų kalbai, į kurią išversti lotyniški liturginiai tekstai, glagolinis giedojimas kartais neišsaugo lotyniškų tekstų metrikos, todėl giesmės negali būti giedamos grigališkąja melodija. Dėl to susidaro savitos giesmių formos, kurios buvo privaloma bažnytinių apeigų dalis. Būtent dėl to giesmių formų savitumo glagolinis giedojimas neturi stabilios formos (kaip grigališkasis). Jis išlaikė bažnyčių ir vienuolių bendruomenių, kurios šventė liturgiją bažnytine slavų kalba, ypatumus ir tradicijas, todėl ir yra tiek daug skirtingų giedojimo formų ir būdų.

Galima sakyti, kad bažnytinė slavų kalba, greta lotynų kalbos, yra antra Romos katalikų apeigų kalba, o glagolinis giedojimas, greta grigališkojo giedojimo, antroji Romos katalikų apeigų giedojimo forma.

Dr. Kristijan Kuhar
Senosios slavų kalbos institutas

GLAGOLITIC CHANTING

Translation of the liturgical texts contained in Roman sacramentaries from Latin in the Old Church Slavic language, during the inculturation mission in Moravia and Pannonia, resulted in development of the liturgical cultural environment, which, in addition to the written word spoken during liturgy, in accordance with the liturgical tradition, includes also the singing part. In Roman liturgy, Gregorian chanting developed as a distinctiveness of the Roman liturgical heritage, which united singing and written prayers from sacramentaries, later from antiphonaries, graduals and breviaries, to make the beauty of the heavenly liturgy.

The Old Church Slavic liturgy, occurring in Croatia as early as by the beginning of the 10th century, belonged to the Roman liturgical tradition. This is supported by the oldest preserved Glagolitic liturgical sources, which are the direct translation of the Roman Latin sacramentaries of their time. This liturgy, as a distinctiveness of the Roman liturgical tradition, accurately follows the development of the Roman Latin liturgy, thus the 12th and the 16th century saw the preparation of the liturgical books of the Roman liturgy in the Croatian Church Slavic language and in Glagolitic script. Not only is the development of the Roman liturgy in Croatian Glagolitism accurately followed, but also the development of the singing parts of liturgical service. In Roman Latin tradition it remains the Gregorian chanting, while in the Croatian Glagolitic tradition it is the so-called Glagolitic chanting, which becomes the cultural phenomenon of this area of the Roman Church.

Probably the earliest records of chanted parts of the Roman liturgy in the Old Church Slavic language can be found in The Kiev Folia, but their strong testimony is found in fragments of Croatian Glagolitic breviaries of the 13th century as well as in all breviaries and missals after the redaction of the liturgical books of the Roman Rite in the 13th century.

Glagolitic chanting is manifested in two distinct features. Due to linguistic features of the Church Slavic language, in which Latin liturgical texts are translated, but sometimes not preserving the metric of Latin expression, it cannot follow Gregorian chants, therefore it creates its own singing forms that used to be a compulsory part of the liturgical service. In order to create its own singing forms, Glagolitic chanting had no stable form (like Gregorian), but it remained the distinctiveness and tradition of those church and religious communities celebrating the liturgy in the Church Slavic language, therefore it has so many different forms and ways of chanting.

The Church Slavic language can rightly be said, in addition to Latin, to be the second language of the Roman Rite, thus it is also possible to say that Glagolitic chanting, along with Gregorian chanting, is another form of Roman Rite chanting.

Kristijan Kuhar, PhD
Old Church Slavic Institute

KROATŲ GLAGOLINIAI EPIGRAFINIAI PAMINKLAI

Epigrafika, kaip archeologijos dalis ir pagalbinė istorijos disciplina, tiria įrašus ir grafičius, iškaltus, išrašytus ir įrėžtus ant tvirtos medžiagos (akmens, metalo, stiklo, mūro, medžio, tinko ir kt.). Šie užrašai labai svarbūs istorijos, meno istorijos ir giminingiems tyrinėjimams, kartais teisėtai vadinami „archyvu ant akmens“. Jų atsiradimas ir paskirtis susijusi su objektu (tam tikru statiniu arba antkapiniu paminklu), ant kurio jie rasti. Grafičiai išraižyti vėliau ir atskleidžia atskiro žmogaus ar bendruomenės kasdienybę. Kiekvienas epigrafinis užrašas, nelygu kalba ar raštas, priklauso filologinių ir lingvistinių tyrimų sričiai.

Kroatų glagolicos įrašai ir grafičiai yra unikalūs ir nepaprastai svarbūs istoriniai šaltiniai. Jų kilmė datuojama viduramžiais ir Ankstyvaisiais Naujaisiais laikais, nuo XI iki XIX a. (seniausi glagoliniai užrašai-grafičiai datuojami X ir XI a., jie rasti Bulgarijoje, Rumunijoje, Ukrainoje, Rusijoje ir kitur). Daugiausia kroatiškos glagolicos epigrafinių paminklų išsaugota Istrijoje ir Kvarnere, toliau seka Zadaro regionas bei vietovės, kur buvo puoselėjama slaviškoji liturgija.

Užrašai kroatų glagolica iškalti ant akmens arba užrašyti dažais, kreida ar anglimi ant bažnyčių freskų ir kitur. Grafičiai dažniausiai išraižyti ant akmens ar ant kito kieto paviršiaus, tokio kaip sienos tinkas. Dažniausiai tai atskirų asmenų, kurie norėjo palikti po savęs rašytinį pėdsaką, užrašai, siekiant pademonstruoti įvaldytus rašymo įgūdžius arba iš ko nors pasišaipyti ir pan. Jie užfiksuoti ir išsaugoti Istrijoje bei Kvarnere ir liudija ypatingą to regiono glagolicos kultūrą. Tie užrašai atskleidžia atskirų asmenų raštingumą bei išsimokslinimą, kurį jie įgijo kaimiškoje aplinkoje mokydami iš glagolicos raštininkų – kunigų ir vienuolių (benediktinų, pranciškonų, pauliečių), o tai yra būdinga Vakarų Europos rašytiniam kultūriniam palikimui.

Seniausi glagolicos epigrafiniai paminklai kroatų teritorijose – tai vadinamojo šiaurinio glagolicos kelio rezultatas: *Plomino užrašas*, *Valuno plokštė*, *Krko užrašas*; pietiniam glagolicos keliui priklauso *Konavle užrašas* ir *Užrašas iš Dubrovniko parapijos*. Toliau chronologiškai eina *Baškos plokštė* ir *Jurandvoro fragmentai*, *Senio plokštė*, *Grdoselo fragmentas*, *Humo grafitis*, dvikalbės kirilicos ir glagolicos rašmenimis rašyti *Supetaro fragmentas* ir *Ročo glagolinis abecedarijus* bei *Plastovo fragmentas* ir *Knino fragmentas* (kur pasireiškia glagolicos ir kirilicos interferencija).

XIX ir XX a. glagolicos užrašus nagrinėjo keletas tyrinėtojų, iš kurių reikėtų išskirti Mijatą Sabljara (1790–1865), Jakovą Volčičių (1815–1888), Ivaną Kukuljevičių, Sakcinskį (1816–1889), Vjekoslavą Spinčičių (1848–1933), Ivaną Milčetičių (1853–1921), Luką Jeličių (1864–1922), Vjekoslavą Štefaničių (1900–1975) ir Branko Fučičių (1920 – 1999), kurį galima laikyti svarbiausiu epigrafinių paminklų tyrėju. Jo darbai sudaro kroatų glagolicos epigrafikos pagrindą (Glagoljska epigrafika: kulturno-historijski vidovi

/ Glagolicos epigrafika: kultūriniai-istoriniai aspektai, 1982; Glagoljski natpisi / Glagolicos užrašai, 1982; Baščanska ploča I / Baškos plokštė I, 1988; Croatian Glagolitic Epigraphy / Kroatų glagolicos epigrafika, 1999; Iz istarske spomeničke baštine I / Iš Istrijos paminklinio palikimo, 2006).

Dr. Tomislav Galović
Senosios slavų kalbos institutas

CROATIAN GLAGOLITIC EPIGRAPHY

As a part of archeology and as one of auxiliary sciences of history, epigraphy studies inscriptions and graffiti engraved, written or paired in some solid material (stone, metal, glass, brick, wood, plaster etc.). Inscriptions are extremely important for researches in history, art history and related fields, thus they are rightly referred to as “archives in stone”. In terms of their creation and purpose inscriptions are related to the object on which they are found, such as those referring to a particular way of construction or tombstones. Graffiti were later engraved on an object and reflect the everyday life of individuals or communities. Each epigraphy, depending on the language and the script in which the records were made, enters the domain of philological and linguistic researches.

Croatian Glagolitic inscriptions and graffiti are unique and extremely important historical sources, dating back to the middle and early modern age, from the 11th to 19th century (the oldest Glagolitic inscriptions – graffiti date back to 10th and 11th century, and were located in Bulgaria, Romania, Ukraine, Russia etc.). Most of Croatian Glagolitic epigraphic monuments were preserved in Istria and Kvarner, followed by the Zadar area, and elsewhere where Slavic liturgy was present.

While Croatian Glagolitic inscriptions were engraved in stone or painted in color, chalk or charcoal on church frescos and elsewhere, graffiti were mostly paired with a stone or some other hard surface like wall plaster and they are results of the work of individuals who wanted to leave a certain written record behind them, demonstrate acquired writing skills, or mock someone or something, etc. They were recorded and preserved in Istria and on the Kvarner Islands, testifying about the special Glagolitic culture of that area. These records are a reflection of the literacy but also the scholarship of individuals who acquired their education in the rural circle of Glagolitic priests (“popovi”) and monks (Benedictines, Franciscans, and Paulines), therefore they present a specificum in the written cultural heritage of Western European territories.

The earliest Glagolitic epigraphic monuments found on the Croatian ground are the result of the so-called northern Glagolitic path: The Plomin Inscription, The Valun Tablet and The Krk Inscription. The southern Glagolitic path on the other hand includes: The Konavle Inscription and The Župa Dubrovačka Inscription. Chronologically they are followed by: The Baška Tablet and Jurandvor Fragments, The Senj Tablet, The Grdoselo Fragment, The Hum Graffito, a biliterate Cyrillic and Glagolitic The Supetar Fragment and The Roč Glagolitic Abecedarium, as well as The Plastovo Fragment and The Knin Fragment (with Glagolitic and Cyrillic interference). The following centuries saw almost a thousand of new Croatian Glagolitic inscriptions and graffiti.

In 19th and 20th century a number of researchers dealt with Glagolitic inscriptions, among which we will mention the following: Mijat Sabljarić (1790 – 1865), Jakov Volčić (1815 – 1888), Ivan Kukuljević Sakcinski (1816 – 1889), Vjekoslav Spinčić (1848 – 1933), Ivan Milčetić (1853 – 1921), Luka Jelić (1864 – 1922), Vjekoslav Štefanić (1900 – 1975) and Branko Fučić (1920 – 1999), who was the most important researcher of Glagolitic epigraphy. His works make the basis of the study of Croatian Glagolitic epigraphy (Glagoljska epigrafika: kulturno-historijski vidovi, 1982; Glagoljski natpisi, 1982; Bašćanska ploča I, 1988; Croatian Glagolitic Epigraphy, 1999; Iz istarske spomeničke baštine I, 2006).

Tomislav Galović, PhD
Old Church Slavic Institute

Baškoš plokštė, Jurandvoras, Krko sala, Šv. Lucijos bažnyčia, apie 1100 m.

Vienas svarbiausių glagolinių užrašų. Jis yra reikšmingas tyrinėjant glagolicos rašto formavimosi istoriją, taip pat istoriografijai ir filologijai. Parašyta pereinamąja glagolicos forma (pereinant nuo apvaliosios į kampiotąją glagolicą) čakavų dialektu. Plokštėje įrašas skelbia apie tai, kad karalius Zvonimiras dovanoja žemę Šv. Lucijos vienuolynui. Šiame tekste pirmą kartą minimas Kroatijos karaliaus vardas – Zvonimiras.

The Baška Tablet, Jurandvor, the island of Krk, Church of St. Lucy, c. 1100

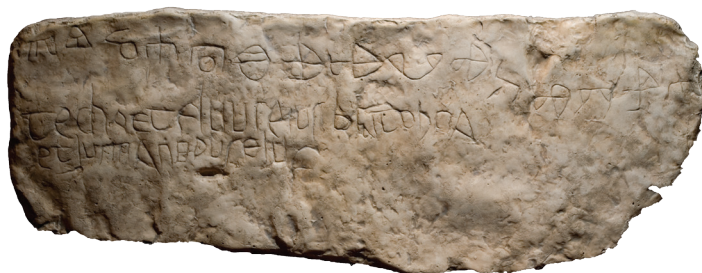
One of the most significant Glagolitic inscriptions, an important source of the history of development of the Glagolitic script as well as of national historiography and philology. It was written in a transition form between round and angular Glagolitic, in the common language of the people (Chakavian). The text on the tablet records King Zvonimir's donation of a piece of land to St. Lucy Abbey. This is the first mention of the name of a Croatian king - the name of Zvonimir.

Plomino užrašas, Plominas, Istrija, XI a.

Istrijos žemyninės dalies seniausias užrašas, iškaltas virš šv. Jurgio, vaizduojamo su palmės šakele rankoje, figūros. Grubus viduramžio reljefas buvo sukurtas pagal Romos antkapinių paminklų pavyzdį.

The Plomin inscription, Plomin, Istria, 11th century

The oldest inscription from the Istrian mainland is engraved on the stone relief above the image of St George who is depicted holding a palm in his hand. The rustic mediaeval relief models itself on the images of the deceased from Roman tombstones.

Krko užrašas, Krko sala, XI a.

Užrašas fragmente užrašytas apvalios formos rašmenų glagolica. Užrašė minimos glagolicos benediktinų statybos, abatai ir keletas kroatiskų vardų (Dobroslav, Radonja ir Rugota).

The Krk inscription, the island of Krk, 11th century

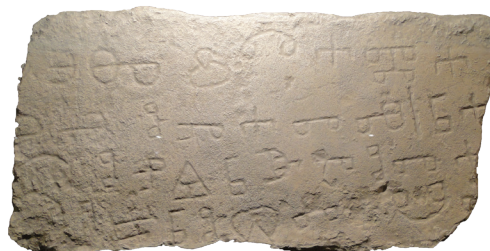
A fragment written in the round Glagolitic script. The inscription mentions the building activities of the Benedictine Glagolites, abbots, and it cites several old Croatian names: Dobroslav, Radonja and Rugota.

Valuno plokštė, Valunas, Creso sala, XI a.

Dvikalbis užrašas, užrašytas kroatų glagolica ir lotynišku Karolingų mažuoju raštu. Įrašė trys seni kroatų vardai: močiutės, sūnaus ir anūko.

The Valun Tablet, Valun, the island of Cres, 11th century

A bilingual inscription written in Croatian, in the Glagolitic script, and in Latin, in Carolingian. The inscription records three old Croatian names of a grandmother, a son and a grandson.

GLAGOLICOS RAŠTO EUROPOS HORIZONTAI

Glagolicos raštas į Kroatijos kultūros istoriją įaustas nuo pat spausdinimo judančiomis raidėmis atsiradimo Europoje pradžios iki šių dienų. Glagolicos kodeksai ir spausdintos knygos saugomi kolekcijose ir bibliotekose Kroatijoje bei visame pasaulyje. Kartu su svarbiomis paveldosaugos institucijomis Nacionalinė ir universitetinė biblioteka visuomet buvo ta vieta, kur saugomas šis paveldas. Pasitelkus sparčiai besivystančias skaitmenines technologijas surinkti bibliotekos medžiagą į vieną vietą – tam tikrą centrinį portalą, skirtą kroatų glagolikai, tampa vis lengviau.

Glagolicos raštas, kaip neatskirama trikalbės ir tris skirtingus raštus naudojusios kroatų kultūros sudėtinė dalis, pasirodė dar XI a. antrojoje pusėje. Juo išraižyti užrašai ant akmeninių paminklų, tarp kurių, be abejonės, svarbiausias *Baškos plokštė*. Glagolicos raidės buvo rašomos ranka ant pergamento ar popieriaus lakštų (kodeksų). „Juodasis menas“, Europoje ėmęs plisti atsiradus revoliucingam Johano Gutenbergo iš Mainco išradimui, prisidėjo prie to, kad knygos galėtų būti išleidžiamos greičiau ir patiriant mažesnių išlaidų, tačiau spausdinta knyga ne visada ir ne visur buvo sutinkama palankiai.

Glagolicos spaustuvės veikė keturis šimtmečius ir per tokį ilgą laiką išspausdintas didelis skaičius knygų kroatų kalba. Kroatų kalba, turinti dideles išraiškos galimybes, šimtmečius gyvavo glagolica rašytose knygose, skirtose naudoti liturgijos metu (visų pirma mišiolai ir brevijoriai), bažnyčios mokymui skleisti (elementoriai ir katekizmai), Džiugiajai naujienai skelbti ne lotynų kalba ir maldoms (ištraukos iš Biblijos, Naujojo Testamento vertimai į kroatų kalbą ir maldynai). Tai buvo liturginių knygų kalba, kartu grožinės literatūros kalba, persmelkta senosios bažnytinės slavų kalbos ir kroatų kalbos struktūros elementų. Praėjus mažiau nei trims dešimtmečiams po to, kai Gutenbergas išspausdino 42 eilučių Bibliją, buvo išspausdinta pirmoji knyga kroatų bažnytine slavų kalba glagolicos rašmenimis. Tai buvo „Missale Romanum Glagolice“ (Mišiolas pagal Romos dvaro įstatymą), pavadintas pagal pirmus teksto žodžius ir pabaigtas 1483 m. vasario 22 d., kaip tik tą dieną, kai Katalikų bažnyčia švenčia Šv. Petro Sosto šventę. Tai buvo pirmas, taip pat vienas iš daugelio kitų mišiolų, parengtų „pagal Romos dvaro įstatymą“, kurie spausdinti XV ir XVI a. Glagolicos spausdinimo centrai tuomet buvo Europos ir Kroatijos miestai (Venecija, Urachas, Senis ir Rijeka). Bandytas XVII a. Triestą padaryti glagolicos spausdinimo centru buvo nesėkmingas, o knygos po to net du šimtus metų buvo spausdinamos Romoje. Tik XIX–XX a. sandūroje trumpai gyvavo spaustuvė Krko saloje.

Glagolicos raštas, gyvavęs šimtmečius, paplitęs po visą Kroatijos teritoriją, nors Kroatijos pajūrio regionas turi šiojį tokį pranašumą, kai ieškomi ir tyrinėjami glagolicos rašto, kuris buvo ir vis dar yra neatskirama gyvenimo dalis, židiniai. Istorinėse kroatų žemių teritorijose gyvenusių bendruomenių

socialiniai poreikiai sureguliuoti kai kuriuose seniausiuose Kroatijos teisinės istorijos dokumentuose, užrašytuose glagolica Kroatijos pajūrio regione („Vinodolo statutas“, „Vrbniko statutas“, „Istrijos demarkacija“). Sunkiais audringos ir kartais tragiškos Kroatijos istorijos laikais rašytinis žodis buvo galingas ginklas, kuriuo galėjo pasinaudoti nedaug žmonių. Rašydami jie ne tik saugojo savo protėvių kalbą, bet ir gynė krikščionybę. Kunigas Martinacas XV a. pabaigoje, netrukus po Krbavos mūšio, glagolicos kodekso lakštuose užrašė: „Turkai užpuolė kroatų kalbą“; taip jis užfiksavo ne tik to meto aktualijas, bet ir toli į ateitį numatė pavojų, pakibusį virš Europos krikščioniškojo pasaulio ir paliksiantį ryškius pėdsakus Europos istorijoje per ateinančius šimtmečius. Kunigo Martinaco pavyzdys nebuvo vienintelis, nes perrašinėtojai ir raštininkai glagolicos kodekso paraštėse užrašydavo glaustus, kartais ir labai dramatiškus fragmentus, tokiu būdu liudydami apie savo meto laikotarpį ir visuomenę. Be tų fragmentų paraštėse glagolicos rašto apžvalga nebūtų išsami, kaip ir be daugelio dokumentų, kurie buvo reikalingi kasdieniame gyvenime. Juridinės pažymos, pirkimo-pardavimo sutartys, sąskaitos, įrašai apie pinigines operacijas, šiuolaikine kalba tariant, – „transakcijas“ – tai tik keletas glagolica rašytų dokumentų, kurie kartu su liturginėmis knygomis ir grožinės literatūros kūriniais sudaro glagolicos raštiją Kroatijos ir Europos kultūrinėje erdvėje. Neretai pergamentas su glagoliniais užrašais būdavo panaudojamas praktiniais tikslais: jei trūkdavo medžiagos, kai kurie žmonės į jį vyniodavo rankraščio ar knygos bloką iš savo kolekcijos.

Glagolica buvo rašoma ant pergamento ir popieriaus; glagolicos raidės buvo išpjaunamos ir išliejamos tam, kad per ilgą Kroatijos istoriją jomis būtų spausdinamos knygos, prieinamos tik nedaugeliui, kurie mokėjo skaityti ir rašyti. Raštas, kurio pirmos devynios raidės sudaro prasmingą sintagmą apie krikščionį, pažįstantį raides ir kalbantį apie tai, kad žemėje reikia gyventi garbingai, patraukia mūsų dėmesį savo pastovumu ir darniomis architektoninėmis raidžių ir ligatūros formomis. Raštas išliko, nes buvo gyvybingas ir gyvavo šimtmečius, neretai nepaisant sunkių laikų. Tai buvo ne tik mokytų ir raštingų visuomenės sluoksnių raštas, bet ir atskirų žmonių, kurie ant pergamento ar popieriaus skiaučių, pasitaikydavusių po ranka, rašydavo apie savo kasdienio gyvenimo bėdas. Net nežinodami, kad rašo istoriją, kuri bus atskleista, kad būtų papildyta ir palikta ateinančioms kartoms.

GLAGOLICA – SPAUSDINTA MEDŽIAGA

Seniausių spausdintų knygų pavadinime mažai kas pastebės paslėptą metaforą. Knygos, XV a. Europoje pradėtos spausdinti naudojant judančių raidžių techniką, buvo kuriamos ir baigiamos rankiniu būdu, ne mechanškai, be mašinų, prieinamų šiandien, be kurių neįsivaizduojame savo gyvenimo. Tos knygos buvo vadinamos inkunabulais, lotyniškai tai reiškia „lopšį“. Nors ankstyvojo spaudos periodo knygas ir galima palyginti su naujagimio amžiumi ir lopšiu žmogaus gyvenime, tačiau tai visiškai nereiškia, kad jos ne tokios vertingos nei knygos spausdintos naudojant spausdinimo stakles ir kad nėra tikri meno kūriniai. Žinoma, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad visa knygos gamyba vyko rankiniu būdu ir kad raidės sudėliojamos nesilaikant geometrinio tikslumo. Ankstyvojo spaudos laikotarpio Europoje knygos, nors ir neturi rafinuotumo būdingo knygoms, spausdintoms naudojant spausdinimo mašinas, ir šiandien stebina tuo, kad taip gerai išlikusios atspaustos raidės ir popierius, ant kurių jos atspaustos. Raidės ir eilutės, kurios, palyginus su atspausdintomis spausdinimo staklėmis, atrodo neįprastai, netaisyklingai ir gremėzdiškai, gali tik sustiprinti įspūdį apie ypatingus sugebėjimus ano meto meistrų, dažnai nepasirašiusių raidžių pjaustytojų ir spausdintojų, turėjusių pakankamai pasikankinti, kad knyga galiausiai išvystų dienos šviesą. Sunku atsikratyti įspūdžio, kad žodyje „inkunabulas“, pirmą kartą panaudotame XVII a. (Bernard von Mallinckrodt), mažiau susižavėjimo ir džiaugsmo dėl technologinės inovacijos, kuria pasinaudojama spausdinant knygas, nei euforiniame diakono Jurajaus užrašė, kuris 1482 m. kunigaikščio Novako kodekse paliko įrašą apie „mūsų spaudą, kuri auga“. Iš tiesų Mallinckrodto metafora apie ankstyvasias spausdintas knygas neturėjo neigiamų konotacijų, kurias galime įžvelgti lygindami silpną žmogų ankstyvajame amžiaus tarpsnyje su pirmomis spausdintomis knygomis Europoje.

Glagolicos raidės kartu su lotyniškėmis raidėmis paženklino ne tik kroatų, bet ir visos Europos spaudos ankstyvąjį laikotarpį. Jos išpjautos, išlietos ir atspausdintos tuo pačiu metu kaip ir lotyniškos raidės, kuriomis naujosios eros pradžioje buvo spausdinamos knygos Europos spausdinimo centruose. Iki 1500 m. glagolicos rašmenimis atspausdintos net šešios knygos, iš kurių keturios liturginės knygos ir dvi moralinės-didaktinės paskirties. Tai buvo šedevrai, parengti ir atspausdinti dviejose glagolicos spaustuose, veikusiose Senyje ir Venecijoje. Patikimi duomenys rasti trijų glagolica rašytų inkunabulų kolofonuose, iš kurių du spausdinti Senyje, o vienas Venecijoje. 1494 m. glagolinis mišiolas ir veikalas „Spovid općena“ atspausdinti Senyje, o 1493 m. – brevijorius Venecijos Torresanio spaustuose. Deja neliko duomenų apie tai, kurioje vietoje buvo spausdintos dvi liturginės knygos – 1483 metų mišiolas ir 1491 metų brevijorius. 1483 metų mišiolo kolofone nenurodyta spausdinimo vieta, o 1491 metų brevijoriaus spausdinimo vietos negalima nustatyti, nes vienintelis išlikęs egzempliorius labai apgadintas.

Senio, o vėliau ir Rijekos spaustuvių veikla paženklino XV ir XVI amžių sandūrą. Senio spaustuvėje, veikusioje Silvestaro Bedričičiaus namuose, atspausdintos septynios knygos, iš kurių dvi liturginės: 1494 metų mišiolas ir 1507 arba 1508 metų ritualas. Likusiose penkiose knygose – populiarī ano meto literatūra, išversta į kroatų kalbą. Trumpai veikusi Rijekos glagolicos spaustuvė Šimuno Kožičičiaus namuose paženklino XVI a. ketvirtą dešimtmetį. Kožičičiaus spaustuvėje atspausdintos šešios glagolica rašytos knygos, iš kurių vienas mišiolas, atspausdintas 1531 m. Glagolicos spaustuvė Urache veikė nuo 1561 m. iki 1565 m., kai Europą krėtė nesutarimai tarp katalikų ir reformatų/protestantų. Keturiolika glagolica rašytų knygų iš Uracho spaustuvės liudija apie didžiulį pasišventimą, nes spaustuvė, nutolusi nuo pagrindinių spausdinimo centrų, negalėjo turėti tokio poveikio, kokį būtų turėjusi, jei būtų buvusi arčiau Kroatijos žemių.

Atsitiktinumas ar ne, bet paskutinė glagolica rašyto mišiolo kroatiska redakcija buvo išleista 1561 m., tais pačiais metais, kai pradėjo veikti glagolicos spaustuvė Urache. Pranciškono Franjo Glaviničiaus bandymas XVII a. Rijekoje pradėti spausdinti knygas glagolica baigėsi nesėkme. Po to knygos, rašytos glagolica, du šimtmečius buvo leidžiamos Tikėjimo skleidimo Kongregacijos spaustuvėje Romoje. Pačioje XIX a. pabaigoje Krko vyskupas Antunas Mahničius įkūrė glagolicos spaustuę, veikusią du dešimtmečius iki vyskupo mirties 1920 m. Tai kartu buvo ir paskutinė jungtis glagolicos spaustuvių grandinėje, kurios su pertraukomis veikė nuo spausdinimo judančiomis raidėmis atsiradimo Europoje iki XX a. pradžios. Ilgiausiai veikė Tikėjimo skleidimo Kongregacijos spaustuvė Romoje, o kitos spaustuvės gyvavo neilgai. Nors spaustuvės Senyje, Rijekoje, Urache ir Krke veikė gana trumpai, jose atspausdinti žymūs Europos liturginės ir kitos literatūros kūriniai, visiškai atlikę savo pagrindinę paskirtį, dėl kurios jas spausdino ir rinko darbščios žmonių rankos. Tačiau tik nedaugelis jų paliko priminimą apie save.

GLAGOLICA - RANKRAŠČIAI

Pergamentas ir popierius su išrašytomis glagolicos raidėmis liudija apie to ypatingo rašto ilgaamžiškumą ir patvarumą kroatų etninėje ir kalbinėje teritorijoje. Glagolicos rankraščių tradicija keletą šimtmečių egzistavo kartu su spausdintu glagolicos paveldu, tuo liudydama apie nuolatinį atskirų žmonių ir bendruomenės poreikį rašyti ir užrašinėti, nepriklausomai nuo rašytinio dokumento pobūdžio. Rašymo ir perrašinėjimo kultūroje glagolica gyvavo daugelį šimtmečių, o kiekvienas glagolicos rašmuo buvo vienintelis ir nepakartojamas, užrašytas raštininko ar perrašinėtojo, tokiu būdu palikdavusio savo unikalų pėdsaką. Kiekviena glagolicos raidė rankraštyje unikali, nes rankraščių raidės neturi to vienodumo ir panašumo kaip raidės spausdintose knygose, išleistose spausdinimo ir tipografijos dirbtuvėse.

Išlikę glagolicos rankraščiai saugojami Nacionalinėje ir universitetinėje bibliotekoje Zagrebe kaip reikšmingi glagolicos rašto, vartoto nuo XI–XII a. iki XX a., liudininkai. Glagolicos kodeksai ir rankraščių fragmentai buvo užrašomi ir perrašomi jau nuo XIV a. Liturginės knygos, kurios kartu yra ir seniausi glagolica rašyti rankraščiai, saugomos Nacionalinėje ir universitetinėje bibliotekoje. Jos išliko tik kaip fragmentai arba visiškai, kaip pavyzdžiui puikus kunigo Mavro brevijorius, parašytas 1460 m. Be mišiolų ir brevijorių glagolica buvo rašomi ir kodeksai. Gavėnios pamokslų rinkinyje „Korizmenjak“ arba „Kvarezi-mal“, parašytame remiantis žymaus pranciškonų pamokslininko Roberto Caracciolo veikalu, randamas prozinis tekstas „Kristaus kančios paaiškinimas“ (R 4002). XV a. datuojamas ir kodeksas „Glagolicos klebono teologijos vadovas“ (R 6635), kuriame greta praktinių nurodymų klebonui surašyta žymių to meto įvykių kronika. XVI a. pradžioje Omišaljuje išleistas kodeksas su kursyvine glagolica parašyta kompiliacija pagal žymų veikalą „Confessionale“, kurio autorius šv. Antoninas, italų teologas ir Florencijos arkivyskupas. XVII a. pradžioje Vrbnike kunigas Ivanas Fugošičius parašė „Popiežiaus Grigaliaus dialogą“ (Popiežiaus Grigaliaus Didžiojo kūrinio adaptaciją). Įvairaus turinio tekstai, kuriuose varijuoja tikroviški ir įsivaizduojami įvykiai – dvasiniai ir pasaulietiniai – sudėti į glagolicos antologijas ir almanachus. Vienas ankstyvųjų tokių rinkinių pavyzdžių yra „Petriso rinkinys“, parašytas 1468 m. Vrbnike (R 4001). Proziniai tekstai glagolica buvo rašomi ir po XV a. Tuose tekstuose ištraukas iš Švento Rašto arba Bažnyčios tėvų ir mokytojų kūrinių keitė laisvos formos prozos ištraukos. Atsidavę dvasininkai užrašinėdavo pamokslus, kad savo tikintiesiems perteiktų Kristaus žodžius, išsaugotus Šventajame Rašte. Pamokslų fragmentai arba pilni pamokslai buvo užrašyti išlikusiuose glagolicos kodeksuose, saugomuose Nacionalinėje ir universitetinėje bibliotekoje Zagrebe.

Teisiniai tekstai Nacionalinėje ir universitetinėje bibliotekoje išsaugoti nuorašuose. Tekstai „Istrijos demarkacija“, „Vinodolo statutas“ ir „Vrbniko statutas“, perrašyti XVI a., patvirtina, kad kroatų glagolica

labiausiai įsišaknijusi Istrijoje ir Kroatijos pajūrio regione. „Istrijos demarkacija“, „Vinodolo statutas“ ir „Vrbniko statutas“ parašyti viduramžių ir Naujųjų laikų sandūroje, o pirmą kartą išleisti XIX a., kai intensyviai studijuojamos atskirų Europos tautų teisės. Visi trys dokumentai atskleidžia specifinę teisės tradiciją kroatų žemėse, visuomet buvusią bendros europietiškos tradicijos dalimi. „Vinodolo statutas“, parašytas 1288 m., yra seniausias pietų slavų teisinis tekstas.

Glagolicos tekstai buvo rašomi ir perrašomi ir XVIII a. bei XIX a. Nacionalinėje ir universitetinėje bibliotekoje Zagrebe saugomi to laikmečio rankraščiai skirti dvasininkams ir klebonams, aukodavusiems Šv. Mišias (direktorijos) ir užsiimdavusiems pastoracine veikla (katekizmai, maldaknygės, apeigynai ir liturginės knygos). Glagolica rašyti Kroatijos pajūrio regiono dokumentai bei daugybė kitų įrašų ir dokumentų liudija apie tai, kad glagolica buvo naudojama atskirų vietovių ir miestų viešajame gyvenime bei turėjo svarbią reikšmę kasdieniame bendruomenės gyvenime. Vatroslavo Jagičiaus rankraštinį palikimą sudarantys tekstai laikomi reikšmingais kalbos paminklais.

Glagolicos rankraščiai, saugojami Nacionalinėje ir universitetinėje bibliotekoje Zagrebe, akivaizdžiai rodo, kad glagolica buvo rašomos ne tik liturginės knygos. Tačiau žmonių sąmonėje glagolica visų pirma buvo raštas, skirtas rašyti knygoms ir dokumentams, naudojamiems bažnytiniais tikslams. Taip buvo todėl, kad pirmieji raštijos ir mokymosi židiniai buvo bažnytinės institucijos ir atskiri žmonės, kurie jose tarnavo. Vis dėlto išlikę glagoliniai rankraščiai rodo, kad glagolicos naudojimas perauga Bažnyčios kaip institucijos veikimo ribas. Glagolica naudojama paprastų žmonių kasdienio gyvenimo situacijose bei bendruomenės gyvenime, kurį reikėjo sureguliuoti teisės normomis.

Dr. Irena Galić-Bešker
Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe

THE EUROPEAN HORIZONS OF GLAGOLITIC LITERACY

The Glagolitic script has been woven into Croatian cultural history from the very beginning of movable type printing in Europe until today. Stored in collections and libraries in Croatia and worldwide, Glagolitic codices and printed books present a true scattered heritage. Along with prominent heritage institutions in the Republic of Croatia, the National and University Library has always been the place of heritage gathering. The time of strong development of digital technology is favorable to the efforts invested in gathering library materials in one place - in the form of a central portal devoted to Croatian Glagolitic script.

As an integral component of the triliterate and trilingual culture of the Croatian people, the Glagolitic script was witnessed as early as in the second half of the 11th century. It was engraved in stone monuments, among which the most important is The Baška Tablet. Glagolitic letters were written by hand on parchment and paper codices. Finally, they were also present in the consciousness of the Europeans who lived between the middle ages and modern period and in the dawn of the European civilization circle, which begins with the emergence of movable type printing technique. The “Black Mastership”, which in Europe expanded with the revolutionary invention of Johannes Gutenberg from Mainz, contributed to producing a book faster and at a lower cost, yet the printed book was not always and everywhere benevolently accepted.

The work of Glagolitic printing houses lasted for four centuries, a large number of books being printed in Croatian during such a long period. For centuries, the Glagolitic books intended for liturgical use (mainly missals, breviaries), for teaching and spreading the Church teachings (primers and catechisms), for spreading the Good News in a language that was not Latin, and for praying (Bible passages, Croatian translation of the New Testament and prayer books) presented living places of the Croatian language with its many expressive possibilities. It was the language of liturgical books, but also the language of belle lettres, which combined the elements of the Old Church Slavic and Croatian language systems. Almost three decades after the 42-line Gutenberg Bible, the first book in the Croatian Church Slavic language and the Glagolitic script was printed. It was *Missale Romanum Glagolitice* (Missal under the Law of the Roman Court), named after its initial words, and completed on February 22, 1483, exactly on the day when the Catholic Church celebrates the Feast of the Chair of St. Peter. It was the first, but also one in a series of other missals, also “under the law of the Roman court”, printed in the 15th and 16th century. The then centers of Glagolitic printing were European and Croatian cities (Venice, Florence, Urach, Senj and Rijeka). An attempt to make Trsat the center of Glagolitic printing in the 17th century ended with a failure, after which Glagolitic books will be printed in Rome for the entire two centuries. The short-term activity of Glagolitic printing house on the island of Krk marked the transition from the 19th to 20th century.

Several centuries long Glagolitic literacy covers the entire Croatian area, although the coastal part of Croatia has a slight advantage when looking for and exploring the focal point of the Glagolitic script with which this area has lived. The social needs of communities that lived in the historical territory of Croatian countries were regulated in some of the oldest documents of Croatian legal history, written in Glagolitic and coming from the coastal part of Croatia (Law Codex of Vinodol, The Vrbnik Statute, The Istrian Demarcation). Written word in times of turbulent and sometimes tragic Croatian history was a powerful weapon in the hands of a few literate individuals who in their writings not only preserved the language of their ancestors, but for centuries defended Christianity. When Pop Martinac, by the end of the 15th century, immediately after the Battle of Krbava, wrote that the Turks started to attack the Croatian language on the pages of the Glagolitic codex, he recorded not only the present event but also farsightedly predicted the danger falling upon the Christian world of Europe which will significantly mark the European history in the following centuries. The example of Pop Martinac was not the only because the copyist and scribes wrote their concise, often very dramatic passages on the margins of the Glagolitic codices, bearing in mind the time and the society in which they lived. Without these passages written on the margins, the review of the Glagolitic literacy would not be complete, as it would not be complete without many documents necessary for everyday life. Legal documents, sales contracts, bills, records of financial activities - using modern vocabulary - transactions - are just some of Glagolitic documents that, along with liturgical books and belles lettres, enter the historical review of Glagolitic literacy in Croatian and European cultural space. Often, parchment with Glagolitic records served a practical purpose. Lacking the material, the individuals used parchment to wrap a manuscript or a book block from their private collections.

Glagolitic was used for writing on parchment and on paper; Glagolitic letters were cut and molded to fill the printing books through the long Croatian history, the books available only to a few people who could read and write. A script in which the first nine letters constitute a meaningful syntagm about a Christian who knows the letters and who says how good it is to live honorably on the Earth captures our attention not only by its persistence, but also by the harmonious architectural form of its letters and ligatures. The script was preserved as it vigorously lived and lasted for many centuries. Often in spite of the non-heroic time. It was the script not only of learned and literate layers of society, but also of anonymous individuals who wrote and recorded their daily worries on every piece of parchment or paper that was at hand. Without even knowing it, they wrote the history, and the hidden history that was waiting to be discovered, to be written and kept for the generations to come.

GLAGOLITIC SCRIPT - PRINTED MATERIAL

The oldest printed books earned the name in which scarcely anybody will recognize the hidden metaphor. The 15th century in Europe saw the movable type printing of the books which were made and finished manually, without the mechanics and machines available today, when we tend to think we could not imagine life without them. The books were called incunabula according to the Latin name for a cradle. The parable of books printed in the dawn of the new era, that will begin with the Gutenberg galaxy, with the earliest age of human life, the first of a total of seven acts - as described by the genius Shakespeare in the work "As you like it" - was created on the wings of optimism and assuming that human, moving from one phase to another, matures and progresses. If books of the earliest period of printing can be compared with infancy and cradle in human life, this does not mean that they are less valuable than books printed using machine techniques or that they do not present, in terms of their production, real small pieces of artwork. Of course, if we keep in mind that the entire book-making process was hand-made, and that the printed sheets were put together to form a book sheet, which would lack geometric regularity in the letters' order and in their proper setting in lines. The books from the early period of European printing, though lacking the sophistication of books printed using machine techniques, today still impress us with their preserved printed letters and paper. Letters or lines that seem unusual, irregular or clumsy in comparison with the letters and lines in machine-printed books can only reinforce the already strong impression on the skillfulness of the then, often unsigned, letter cutters and printers, who put great effort so that the book may see the light of day. It is hard to avoid the impression that the word incunabula, coined in the 17th century (Bernard von Mallinckrodt), contains less admiration and joy for the technological innovation put into the service of printing books than in the euphoric note of žakan Juraj, who in the 1482 Codex of Prince Novak left a written record about «our printing that grows up». Mallinckrod's metaphor on early printed books must have been deprived of negative connotations contained in the mute and weak age of human being with which we compare the first printed books in Europe.

Glagolitic letters, together with Latin ones, marked the early period not only of Croatian but of the entire European printing industry as well. They were carved, cast and printed at the same time as the Latin letters, contained in the printed books throughout the European printing centers in the dawn of the new era. Even six books were printed using Glagolitic script before the year of 1500, including four liturgical books and two books with a moral and didactic purpose. These masterpieces were made and printed in two Glagolitic printing houses working in Siena and Venice. Reliable source is found in the colophons of the three Glagolitic incunabula, two of which were printed in Senj and one in Venice. The Glagolitic Missal from 1494 and the work entitled Spovid općena were printed in Senj, while the breviary from 1493 was

printed in Torresani's Venetian printing house. Unfortunately no data were preserved on the printing location of the two liturgical books, the 1483 missal and the 1491 breviary. In the colophon of the 1483 missal, there was no mention of the printing location, while it was not possible to find it for the 1491 breviary since the only preserved copy was flawed.

The work of the Senj and then of the Rijeka printing houses marked the transition from the 15th to the 16th century. Seven books were printed in the Senj printing house, in the home of Silvestar Bedričić, including two liturgical books: the missal from 1494 and the ritual from 1507 or 1508. The remaining five books contain the then popular literary works translated into Croatian. The short-term activity of the Rijeka Glagolitic printing house of Šimun Kožičić Benja marked the fourth decade of the 16th century. In Kožičić's printing house, a total of six Glagolitic books were printed, including one missal, printed in 1531. The Glagolitic printing house in Urach operated from 1561 to 1565, at a time when Europe was shaken by strong conflicts between Catholics and Reformers/Protestants. Fourteen Glagolitic books from the printing house in Urach represent a valuable venture which, because of its displacement from main printing centers and because of long distance, could not have had the influence that it would have had if being carried out in the area closer to the Croatian countries.

By accident or not, the last Glagolitic missal in the Croatian redaction was published in 1561, the same year when Glagolitic printing house in Urach was open. An attempt of the Franciscan Franjo Glavinić to start with printing Glagolitic books in Rijeka in the 17th century ends with a failure. After that for two centuries Glagolitic books will be published by the Roman printing house of the Congregation for the Doctrine of the Faith. By the very end of the 19th century Krk's Bishop Antun Mahnić starts a printing house on Krk, which was active entire two decades, until the Bishop's death in 1920. It was also the last link in the Glagolitic printing chain, operating with interruptions from the beginnings of movable type printing in Europe until the beginning of the 20th century. The longest activity saw the Roman printing house of the Congregation for the Doctrine of the Faith, while other Glagolitic printing houses were of short duration. Although the Glagolitic printing houses in Senj, Rijeka, Urach, and Krk were active for a relatively short period, they printed significant works of European liturgical and other literature, which all fulfilled their fundamental purpose for which they were printed and typeset by diligent hands of the individuals, among which only the rare ones left a permanent trace of themselves, "to avoid the vain glory".

GLAGOLITIC SCRIPT – MANUSCRIPTS

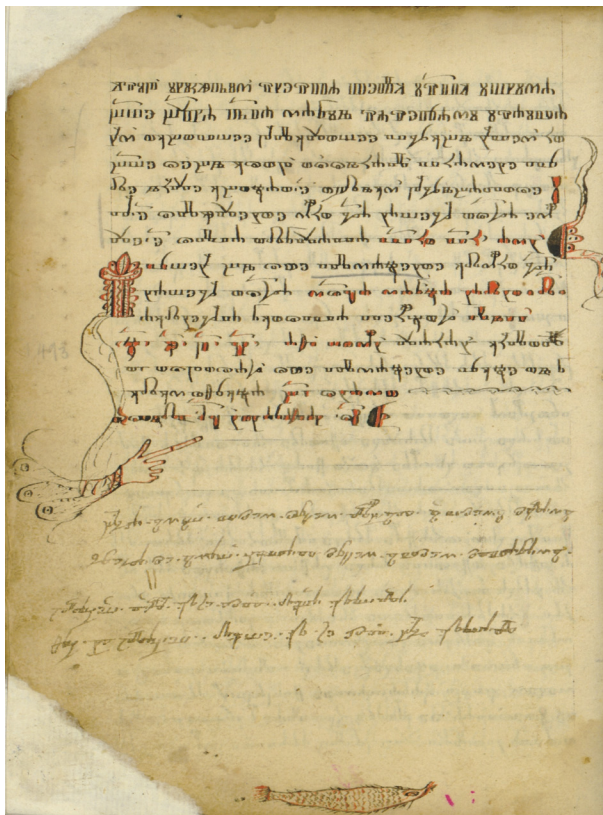
The parchment and paper with printed Glagolitic letters testify to the durability and persistence of the script which is pretty special in the Croatian ethnic and linguistic space. The Glagolitic manuscript tradition has for centuries coexisted with printed Glagolitic heritage, witnessing the constant need of an individual and the wider community to write and record irrespective of the nature of the written document. Glagolitic script has lived for many centuries in the culture of writing and copying, each of the Glagolitic letters being written in a unique and unrepeatable way, coming from the hand of a scribe or a copyist who left a unique mark in it. Each Glagolitic letter in the manuscripts is unique since the letters from the manuscript tradition lack the uniformity and similarity of the letters of printed books produced in the printing and typography workshops.

The preserved Glagolitic manuscripts stored in the National and University Library in Zagreb were collected as relevant witnesses of Glagolitic literacy, which lasted from the 11th/12th to the 20th century. Glagolitic codices and manuscript fragments have been written and copied since the 14th century. The liturgical books, which are also the oldest Glagolitic manuscripts in the National and University Library, are preserved only as fragments or completely, such as a wonderful Mavro Breviary, written in 1460. In addition to the missals and breviaries of the 15th century, the Glagolitic script was also used in codices. The collection of Lent Sermons Korizmenjak or Kvarezimal, made after the work of the well-known Franciscan preacher Roberto Caracciolo, features an added passage of the Interpretation of the Passion of Christ (R 4002). The 15th century also saw the publication of a codex entitled The Theological Manual by the Glagolitic Parish Priest (R 6635), which, along with practical instructions for a parish priest, brings the chronicle of significant events from that time. A compilation of a famous work *Confessionale*, written by St. Antonin, an Italian theologian and Archbishop of Florence, was written in cursive Glagolitic script as a part of a codex from the beginning of the 16th century in Omišalj. In Vrbnik at the beginning of the 17th century, Pop Ivan Fugošić wrote the Dialogue of Pope Gregory, an adaptation of the work by Pope Gregory the Great. Various texts, including both real and imaginary events, along with coexistence of the spiritual and the secular, were collected in Glagolitic anthologies and miscellanies. One of the early examples of such works is Petris' Miscellany, written in 1468 in Vrbnik (R 4001). Glagolitic prose texts were recorded even after the 15th century, featuring both passages from the Holy Scriptures or from the works of church fathers and teachers with freely shaped prose passages. In their pastoral ministry, devoted priests also wrote numerous sermons, trying to convey to their faithful the words of Jesus, which were preserved in the Holy Scriptures. Sermons were recorded completely or in fragments in the preserved Glagolitic codices stored in the National and University Library in Zagreb.

Legal Glagolitic texts in the National and University Library are preserved in transcripts. The texts of The Istrian Demarcation, Law Codex of Vinodol and The Vrbnik/Vrbani Statute, copied in the 16th century, present a proof that Glagolitic literacy was most deeply rooted in Istria and the Croatian Littoral. The Istrian Demarcation, Law Codex of Vinodol and The Vrbnik/Vrbani Statute were written in the transitional period from the middle ages to the modern age and were first published in the 19th century, at a time when the rights of certain European nations were intensively studied. All three documents are the reflection of a distinct legal tradition in Croatian countries, which has always been part of a common European tradition. Moreover, Law Codex of Vinodol, originally written in 1288, is the oldest legal text of the South Slavs. Glagolitic texts were written and copied further in the 18th and 19th century. From this period the National and University Library in Zagreb stores the preserved manuscripts for priests and parish priests serving God (directories) and engaging in pastoral activity among the believers (catechisms, prayer books, rituals and liturgical books). Glagolitic documents from the Croatian Littoral and numerous Glagolitic records prove that Glagolitic script was used also in the public life of certain places and cities, therefore its influence and presence in everyday life of the community was significant. Vatroslav Jagić's manuscript heritage contains transcripts of Glagolitic texts of significant linguistic monuments.

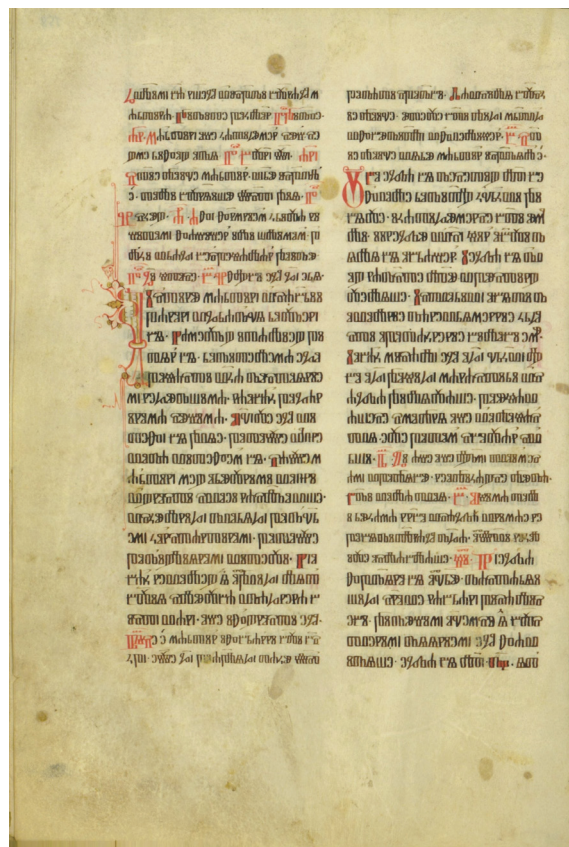
From the example of Glagolitic manuscripts stored in the National and University Library in Zagreb, it is evident that not only liturgical books were written in Glagolitic. In the minds of people Glagolitic was a script intended primarily for writing books and documents for Church purposes. The reason for this lies in the fact that the first source of literacy and schooling were Church institutions with the individuals who served it. The preserved Glagolitic manuscripts, however, show that the function and expansion of Glagolitic script go beyond the boundaries and scope of the Church as an institution and become effective not only in the everyday life situations of ordinary people who, just like the great individuals, had their own worries, but also in the wider social community life which needed legal regulations.

Irena Galić-Bešker, PhD
National and University Library in Zagreb

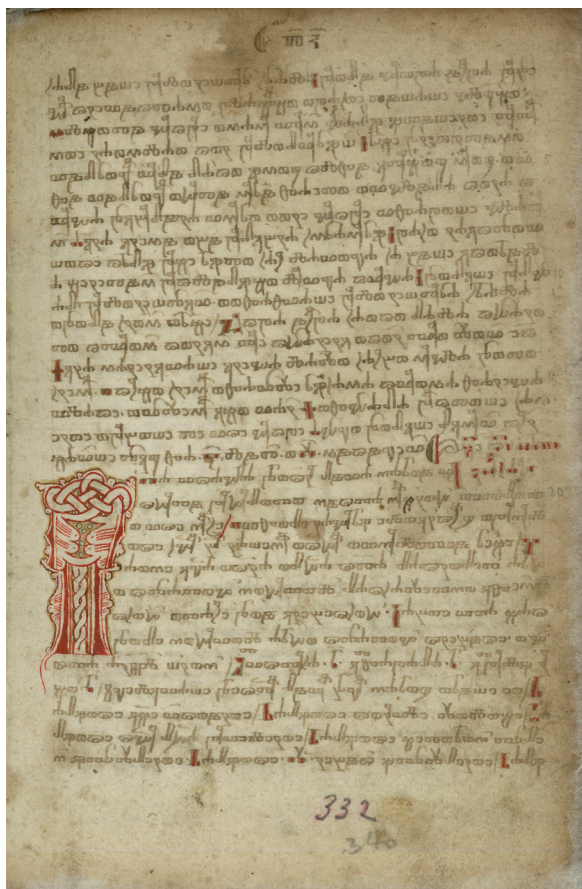
Greblo „Kvaresimalo“ inicialas, 1493, Rankraščių ir senų knygų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, R 4002

An Initial from the Greblo Quaresimale, 1493, National and University Library in Zagreb, Manuscripts and Old Books Collection, R 4002

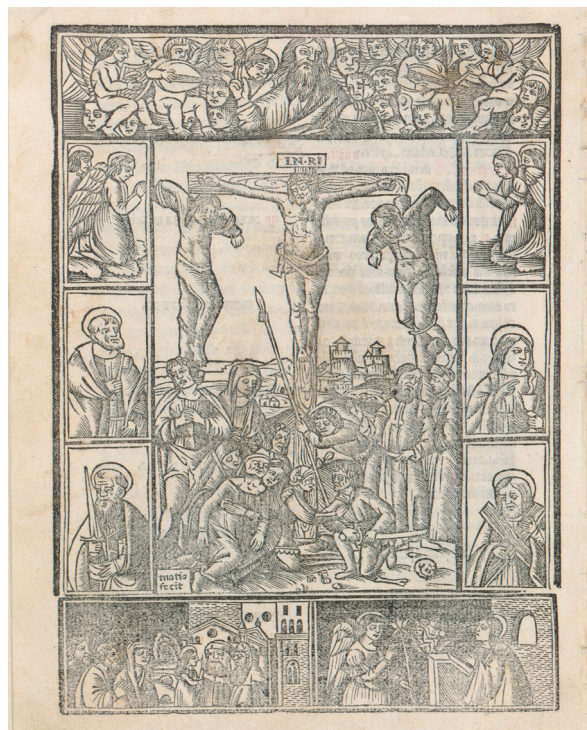
Glagolicos brevioriaus inicialas, XV a., Rankraščių ir senų knygų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, R 4067

An initial from a Glagolitic breviary, 15th century, National and University Library in Zagreb, Manuscripts and Old Books Collection, R 4067

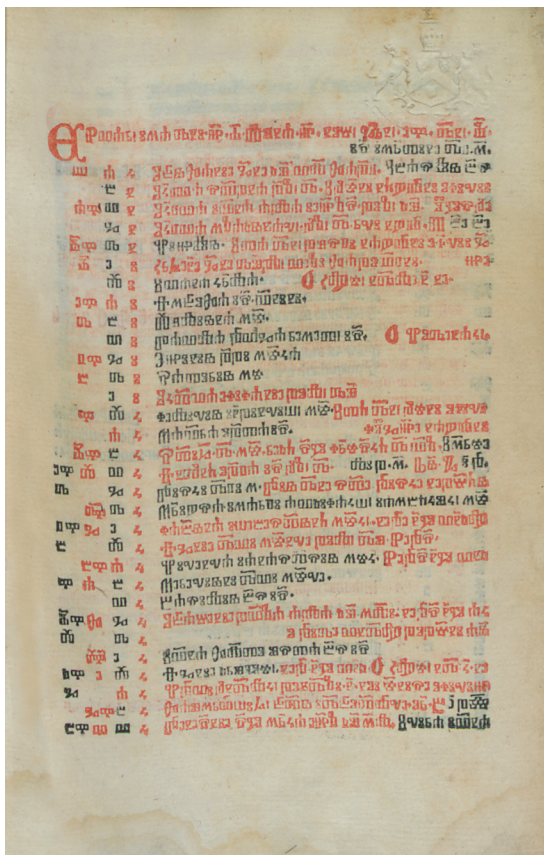
Petriso almanacho inicialas, 1468, Rankraščių ir senų knygų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, R 4001

An initial from the Petris Miscellany, 1468, National and University Library in Zagreb, Manuscripts and Old Books Collection, R 4001

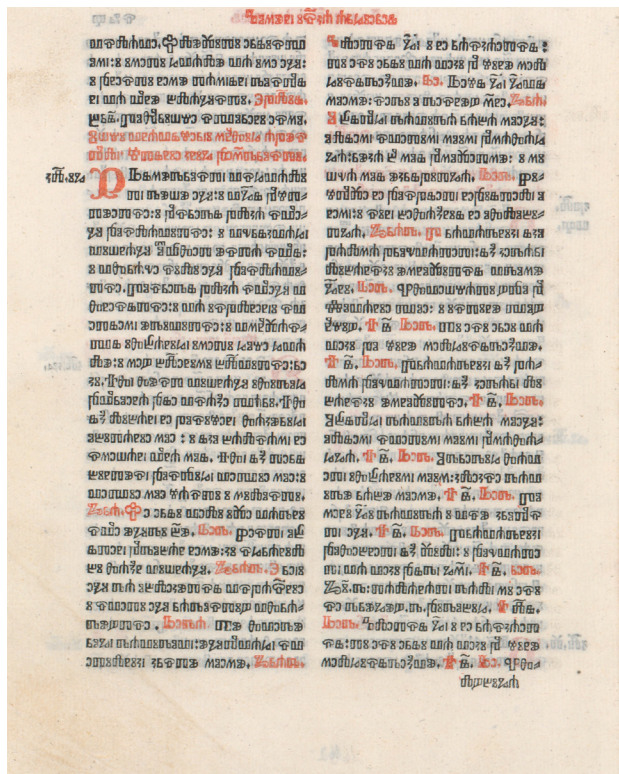
Kroatų mišiolas, 1531, Rankraščių ir senų knygų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, RIIA_8°-8

The Croatian Missal, 1531, National and University Library in Zagreb, Manuscripts and Old Books Collection, RIIA_8°-8

Broziciaus breviorius, 1561, Rankraščių ir senų knygų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, RIIA-16°-9

Brozić Breviary, 1561, National and University Library in Zagreb, Manuscripts and Old Books Collection, RIIA-16°-9

Pavao Modrušanino mišiolas, 1528, Rankraščių ir senų knygų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, RIIA-8°-9

Pavao Modrušanin's Missal, 1528, National and University Library in Zagreb, Manuscripts and Old Books Collection, RIIA-8°-9

GLAGOLICOS IR GLAGOLICIZMO ATGIMIMAS TREČIAME TŪKSTANTMETYJE

Kroatų istorija parašyta glagolica tikraja ta žodžio prasme – ant vienos žymiausių Ivano Meštrovičiaus skulptūrų, sukurtos 1932 m., praėjus beveik šimtmečiui po to, kai kroatai nustojo aktyviai vartoti glagolicą. Personifikuodamas Kroatijos istoriją kaip stambią Dalmatijos Zagora regiono moterį, laikančią knygą su užrašu glagolicos rašmenimis „повѣстъ хрѣватъ“, puikus menininkas įtaigiu ir iš pirmo žvilgsnio paprastu būdu perteikė tai, apie ką filologai, istorikai ir meno antropologai būtų kalbėję dienų dienas.

Kampuotoji glagolica įsirežė kroatų tautos atmintin kaip kažkas sava, kažkas, kas yra jų identiteto dalis. Apie tai liudija ir tam tikras glagolicos atgimimas, šiuolaikinio (modernaus) glagolicizmo atsiradimas, suklestėjęs po Nepriklausomybės karo ir Kroatijos nepriklausomybės įgijimo.

Iki XX a. dešimto dešimtmečio pradžios glagolica domėjosi tik kroatų raštingumo ir istorijos tyrinėtojai. Po to ji labai greitai ir natūraliai prasiskverbė į dar vieną akademinės praktikos sritį – į meną (ypač vaizduojamuosius menus). Tačiau laikui bėgant peržengė akademinį rėmimą ir grįžo ten, kur jos istorinė vieta – pas žmones.

Todėl glagolica ir glagoliniai užrašai trečiame tūkstantmetyje naudojami ne tik mokslo, švietimo ir kultūrinio gyvenimo srityse, bet ir subkultūroje, popkultūroje, pramonėje, versle ir sporte, net ir politiniame gyvenime.

Modernūs laikai sąlygoja modernią žiniasklaidą: šiandien glagolica puošiami audiniai, suvenyrai, įvairių institucijų logotipai, daugiabučių sienos, žmogaus oda (tatuiruotės) ir kt. Modernus dizainas suvokia glagolicos raidžių formų funkcionalumą ir tai pritaiko įvairiems kasdienio naudojimo daiktams (papuošalams, baldams, apšvietimui, stalo įrankiams ir pan.). Glagolica spausdinami žurnalai ir knygos, glagolica užrašyti Kroatijos vietovių ir miestų pavadinimus galima rasti ir ant kelrodžių ženklų. Glagolica paprastai naudojama užrašyti trumpus užrašus, kuriuose minimi žmonių vardai, miestų, vietovių, įstaigų, organizacijų, įmonių, sirgalių bendruomenių ir kt. pavadinimai. Taip pat glagolica dažnai rašomi terminai, citatos ir žinutės, susijusios su vertybinėmis nuostatomis, tikėjimu, šeima, tėvyne. Tai dar kartą parodo, kad kampuotosios glagolicos naudojimas susijęs su savos tapatybės pajutimu.

Greta tapatybės išreiškimo, glagolicos rašmenys dėl savo vaizdingumo užrašui suteikia estetiškumo ir artistiškumo, taip pat ir paslaptį bei išskirtinumą, nes ne kiekvienas jį gali perskaityti. Tai priežastys, dėl kurių kroatai ir trečiame tūkstantmetyje vis dar naudoja glagolicą.

Dr. Ana Šimić
Senosios slavų kalbos institutas

THE RENAISSANCE OF THE CROATIAN GLAGOLITIC SCRIPT AND GLAGOLITISM IN THE THIRD MILLENIUM

The history of Croats is written in Glagolitic script.

Literally, it is – on one of the most famous sculptures by Ivan Meštrović, made in 1932, almost a century after Glagolitic stopped to be actively used among Croats.

Personifying the Croatian history as a stout woman of the Dalmatian Hinterland holding a book with a Glagolitic inscription *rověstь hrъvatъ* in her lap, the skillful artist in an evocative and seemingly easy way expressed what philologists, historians and cultural anthropologists could talk about for days.

Angular Glagolitic instilled itself in the collective memory of the Croatian people as something belonging to them, something that was part of their identity. This is also supported by a certain Glagolitic renaissance, that is, the emergence of contemporary (modern) Glagoliticism that flourished after the Homeland War and Croatia's gaining independence.

Until the early 1990s, the Glagolitic script mostly lied at the work tables of the researchers of the history of Croatian literacy and literature. After that, in the fastest and most natural way the Glagolitic script infiltrated in yet another type of academic practice, in art, especially visual arts. Eventually it overcame academic frameworks and returned to its historic place - among its people.

Therefore in the third millennium, Glagolitic script and Glagolitic inscriptions can be found not only in the fields of science, education and cultural life, but also in subculture, pop culture, economy, entrepreneurship and sport, even in political life.

Modern times bring modern media: today Glagolitic script decorates fashion fabrics, souvenirs, logos of various institutions, city block walls, human skin (tattoos) and others. Modern design recognizes

the functionality of shapes of Glagolitic characters for different objects of everyday use (jewelry, furniture, lighting products, kitchen utensils, etc.). Glagolitic is used in journals and books, while in traditional Glagolitic environments Glagolitic inscriptions can be found on road signs as well as on tables with names of Croatian places and cities.

Outside of the strictly academic frameworks and popularization activities, Glagolitic will usually be used to record short inscriptions including the names of people, cities, places, institutions, organizations, companies, supporters' groups, etc. Along with names, Glagolitic will often be used to write terms, quotes and messages related to the own value system as well as faith, family and homeland. All this again points to the connection between using angular Glagolitic and understanding the own identity.

In addition to its identity features, the Glagolitic figurativeness enters in each inscription the qualities of aesthetics and artistry, as well as secrecy and exclusivity, as not everyone will be able to read it. All these are the reasons why Croats gladly continue to speak (glagoljati) even in the 3rd millennium.

Ana Šimić, PhD
Old Church Slavic Institute

Šiuolaikinio glagolicos panaudojimo pavyzdžiai
Examples of contemporary use of Glagolitic

Produkto dizainas / Product design

Pramonė / Industry

Vieša įstaiga / Public administration

Papuošalai / Jewelry

Institucinis bendradarbiavimas / Institutional cooperation

VIETOJ BAIGIAMOJO ŽODŽIO

Mažai tautų, formavusių raštą,
mažai raštų, formavusių tautą.
Tauta ir raštas, raštas ir tauta sujungti tūkstantmečio siūlu.

Raštas kalba apie tai, kas yra tauta: apie dainas, šokį, kalbą, papročius, tikėjimą.
Tauta kalba apie tai, kas yra užrašyta: kaip dainuoti, šokti, kalbėti, gyventi, tikėti.
Kroatai ir glagolica, glagolica ir kroatai sujungti tame pačiame laike, gyvenantys toje pačioje vietoje.

Saugodami savo tapatybę, rašėme glagolica.
Ji išsaugojo mūsų kalbą ir dainas, mūsų papročius ir tikėjimą. Ji mus jungė, kai kiti mėgino išskirti,
ir saugojo mus nuo užmaršties.

Saugodami glagolicą, rašėme apie savo tapatybę.
Mažas raštas iš didelės Europos pietryčių išsaugotas kroatų tautos dėka. Jie įkvėpė jam naują gyvybę,
suteikė unikalią formą. Tuo raštu rašė istoriją, rašė apie save.

Ir dabar tai daro unikaliu būdu, naujomis komunikacijos ir medijų formomis: mene, kultūroje, pramonėje,
vadyboje, sporte, turizme, švietime.
Todėl šiandien, kai kalbame apie glagolicą, kalbame apie save.

Sandi Antonac, parodos autorius
Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe

INSTEAD OF AN AFTERWORD

Not many peoples defined a scripture,
not many scriptures defined a people.

People and scripture, scripture and people, connected by a thread called a millennium.

Scripture speaks all that people are: about the chant, the wheel, the language, the habits, about the faith.
People speak all that is written in the scripture: how to sing, dance, speak, live, how to believe.
Croats and Glagolitic script, Glagolitic script and Croats, connected in the same time, living in the same place.

Preserving our identity, we wrote in Glagolitic.

It kept our language and chant, our traditions and faith. It connected us when others were dividing us and reminded us when we were trying to rescue ourselves from oblivion.

Preserving Glagolitic, we wrote about our identity.

A small scripture from the Southeast of the big Europe was preserved thanks to the people - Croats.
They breathed a long life into it, devoted a unique form to it. They used it to write history, to write about themselves.

And they keep on doing this nowadays, in a unique way, in new forms of communication, media, art, culture, industry, management, sport, tourism, education.

Therefore today, when we talk about Glagolitic, we talk about ourselves.

Sandi Antonac, the exhibition curator
National and University Library in Zagreb

IMPRESUM

Išleido / Publisher

Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe / National and University Library in Zagreb

Leidėjas / For the publisher

Tatijana Petrić

Redaktorė / Editor

Dobriła Zvonarek

Parodos autorius / The exhibition curator

Sandi Antonac

Tekstų autoriai / Authors of the texts

Sandi Antonac

Ivan Botica

Irena Galić-Bešker

Tomislav Galović

Kristijan Kuhar

Ana Šimić

Ivanka Zdrilić

Konsultantai / Expert associates

Irena Galić-Bešker, Tamara Ilić-Olujić, Jelena Lešaja, Mira Miletić-Drder

Techniniai bendradarbiai / Technical associates

Tomislav Bajić, Vesna Balta, Filip Cvitić, Tomislav Golub, Dalibor Ferenčina, Leon Gospodarić, Tomislav Gospodarić, Mario Jurkin, Matija Knez, Dejan Milovanović, Pero Milović, Mihaela Omerović, Igor Palašti, Maja Priselac, Stanislava Rakić-Mutak, Marina Strupar, Paolo Zenzerović

Korektorius / Proofreading

Dobriła Zvonarek

Vertėjai į anglų k. / Translation into English

Ivana Čagalj
Nikola Dubović

Vertėja į lietuvių k. / Translation into Lithuanian

Jurga Jozič

Nuotraukų autoriai / Photographs

Renata Breka
Darko Čižmek
Marko Dragović
Sonja Hrelja
Željko Stojanović

Maketavo ir parengė spaudai / Graphic design and print preparation

Goran Hasanec

Spausdino / Print

Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe / National and University Library in Zagreb

Leidimas / Publication

200

CIP įrašas prieinamas Nacionalinės ir universitetinės bibliotekos Zagrebe elektroniniame kataloge, numeris 001030115.

CIP data are available in the computer catalogue of the National and University Library in Zagreb under the number 001030115.

ISBN 978-953-500-186-7

Viršelis: Iliustracija iš Mavro brevijoriaus, 1460, Rankraščių ir senų knygų kolekcija, Nacionalinė ir universitetinė biblioteka Zagrebe, R7822

Book cover: Illustrations from the Mavro Breviary, 1460, National and University Library in Zagreb Manuscripts and Old Books Collection, R7822

Globėjai / Under the auspices of

Kroatijos Respublikos Prezidentė, Kroatijos parlamentas,
Kroatijos Respublikos Vyriausybė, Zagrebo miestas /
The President of the Republic of Croatia, The Croatian Parliament,
The Government of the Republic of Croatia, The City of Zagreb

Rėmėjai / Supported by

Kroatijos Respublikos ambasada Lietuvos Respublikoje,
Kroatijos Respublikos kultūros ministerija,
Fondas „Adris“, Kroatijos mokslų ir menų akademijos fondas,
Nacionalinės ir universitetinė bibliotekos Zagrebe fondas /
The Embassy of the Republic of Croatia in the Republic of Lithuania,
The Ministry of Culture of the Republic Of Croatia,
The Adris Foundation, The Foundation of the Croatian Academy of Sciences and Arts,
The Foundation of the National and University Library in Zagreb

𐀀 𐀁 𐀂 𐀃 𐀄 𐀅 𐀆 𐀇 𐀈 𐀉 𐀊 𐀋

A 1 B 2 V 3 G 4 D 5 E 6 Ž 7 Dz 8 Z 9 Ĩ 10 I 20

𐀌 𐀍 𐀎 𐀏 𐀐 𐀑 𐀒 𐀓 𐀔 𐀕 𐀖 𐀗

Đ 30 J K 40 L 50 M 60 N 70 O 80 P 90 R 100 S 200 T 300 U 400

𐀘 𐀙 𐀚 𐀛 𐀜 𐀝 𐀞 𐀟 𐀠 𐀡 𐀢

F 500 H 600 Ō 700 Ć (Šć) 800 C 900 Č 1000 Š 2000 Jer 3000 (I)JE JA 4000 JU 5000

NACIONALNA I
SVEUČILIŠNA
KNJIŽNICA
U ZAGREBU